

Ключевые слова: адаптивность, креативность, сущностные свойства личности, коммуникативная компетентность, профессиональное общение психолога.

The position that adaptability and creativity are essential properties of the individual and significant features of psychologist's professional activity and communication is argued in the article.

Keywords: adaptability, creativity, essential properties of the individual, communication competence, psychologist's professional communication.

УДК 159.922.6:34(043)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦЯ У СФЕРІ ПРАВА

Бойко Ю.Ю.

У статті представлено теоретичний аналіз психологічних особливостей професійної діяльності сучасного юриста, описано змістовий простір та здійснено класифікацію досліджуваного явища.

Ключові слова: сучасний юрист, професійна діяльність юриста.

Постановка проблеми. Професійна діяльність сучасного юриста перебуває в полі зору представників психологічної науки, а також науковців суміжних галузей соціально-гуманітарних знань та юриспруденції. Такий інтерес обумовлюється функцією, яку виконує юридична діяльність у системі організації соціального життя, а також важливістю поставлених перед юридичною громадськістю завдань з розбудови державно-правових інститутів, забезпечення гармонійного розвитку суспільства та стабільності соціального життя.

Метою статті є аналіз, упорядкування, висвітлення багатогранності явища професійної діяльності сучасного юриста та її психологічних особливостей.

Результати дослідження. На нашу думку, психологічний аналіз професійної діяльності фахівця доцільно здійснювати в рамках теорії діяльності, виходячи з праць Б.Г. Ананьєва, О.Г. Асмолова, Л.С. Виготського, Є.А. Климова, О.М. Леонтьєва, Б.Ф. Ломова, К.К. Платонова, С.Л. Рубінштейна, В.Д. Шадрикова.

На сучасному етапі аналіз проблеми професійної діяльності продовжений в працях Л.В. Долинської, С.Д. Максименка, В.Г. Панка, Н.І. Пов'якель, Н.В. Чепелевої.

Перш за все, потрібно зазначити, що у доступних нам літературних джерелах досі не був здійснений розгляд саме особливостей професійної діяльності сучасного юриста, що і було нами реалізовано у запропонованому дослідженні.

Над проблемами юридичної діяльності працювало багато дослідників та представників психології й юридичної науки, що дало нам можливість провести їх аналіз та описати змістовий простір вивчення психологічних особливостей професійної діяльності юриста (див. табл. 1).

Таблиця 1

Змістовий простір психологічного вивчення професійної діяльності юриста

Напрямок вивчення	Автори
Вивчення сутності феномену юридичної професійної діяльності	Алексеев С.С., Андрусак В.Г., Бенедик І.В., Горшенев В.М., Гусарев С.Д., Костицкий М.В.
Викремлення видів професійної діяльності юриста	Бедь В.В., Васильев В.Л., Єникеев М.І., Шмоткін О.В.
Визначення особливостей професійної діяльності юриста та структурної моделі цієї діяльності	Жалінський О.Є., Коваль М.В., Скакун О.Ф., Леушин В.І., Чуфаровський Ю.В.
Соціальна роль юриста та вимоги до його особистості	Дубова Г.В., Коблікова А.С., Окусова А.П., Опалева О.В.
Функціональна модель професійної діяльності юриста та дослідження системи професійно важливих якостей	Гредескул М.А., Медведев В.І., Ренненкампф М.К., Сливка С.С., Фатеев А.М., Шепітько В.Ю.
Розробка конкретних методик та технологій психодіагностики рівня розвитку професійно важливих якостей юриста	Барко В.І., Ірхін Ю.Б., Кушнарьов С.В., Малхазов О.Р., Мороз Л.І., Яковенко С.І., Шаповалов О.В., Boyle F., Capps D.
Чинники та психологічні умови оволодіння професійною діяльністю майбутніми юристами	Венедиктов В.С., Єлов В.А., Іншин М.І., Тихомиров О.Д., Plowden P., Sandford C.

Однак, в існуючих джерелах не досить повно і змістовно розкрито специфічність фахової діяльності юриста і відповідно не розкрито психологічні особливості професійної діяльності правника.

Професійна діяльність правника розглядається як опосередкована правом професійна, трудова, державно-владна діяльність щодо прийняття юридичних рішень компетентних на те органів, яка спрямована на виконання суспільних функцій і завдань й задоволення тим самим як загально-соціальних, групових, так і інди-

відуальних інтересів [6]; та є однією з фундаментальних складових юриспруденції, яка за допомогою спеціальних засобів, прийомів та методів забезпечує перетворення здобутків юридичної науки у різні сфери суспільного життя [3].

О.Є. Жалінський [1] розкрив характерні риси, особливості здійснення професійної діяльності юриста, констатує, що зазвичай використовується її широке поняття, яке пов'язується з професією правника. Тобто цей термін набуває конкретизації при характеристиці діяльності суду, прокуратури, органів попереднього слідства, а також усіх, хто бере участь у її здійсненні, що відбувається у формі правових відносин.

Згідно з позицією О.Ф. Скакун [2] професійну діяльність юриста пропонується сприймати як юридичну практичну діяльність, що охоплює всі сфери діяльності юристів як професійних знавців права та є головним елементом змісту юридичної практики.

Отже, професійна діяльність юриста – це різновид правової діяльності, що здійснюється у сфері права на професійній основі з метою отримання правового результату, задоволення потреб та інтересів соціальних суб'єктів відповідно до вимог права.

Професійна діяльність юриста характеризується за допомогою системи наступних ознак:

- здійснюється у сфері права;
- здійснюється юристами-фахівцями на професійній основі;
- спрямовується на організацію діяльності інших суб'єктів права;
- її метою є впорядкування та узгодження суспільних відносин;
- під час здійснення використовуються як правові, так і не правові засоби;
- регламентується правом;
- здійснюється у формі практичної, наукової та освітньої діяльності.

Важливим етапом процесу пізнання професійної діяльності правника є здійснення її видової класифікації, що передбачає зведення різних сторін та напрямків юридичної роботи до типових ознак (див. табл. 2).

Під час проведення класифікації, ми вважаємо за доцільне, окрім використання в якості критерію сфер здійснення практичної професійної діяльності юриста, орієнтованих на існування реально діючих органів, установ, організацій, а також юридичних професій, передбачених певними нормативами, додатково використовувати класифікації у сферах здійснення наукової та навчальної професійної діяльності юриста.

Так, стосовно сфери наукової професійної діяльності юриста можуть бути застосовані критерії змісту роботи, рівня кваліфікації працівника, галузевої спрямованості дослідження, терміну виконання роботи, кількості суб'єктів, відповідності науковим традиціям.

Досліджуючи сферу навчальної професійної діяльності юриста, доцільно використовувати критерії освітньо-кваліфікаційного рівня, за яким здійснюється підготовка фахівців, спеціалізації навчання, форм навчально-виховної роботи.

Таблиця 2

Класифікація видів професійної діяльності юриста

Критерій класифікації	Види професійної діяльності юриста	Автори
Соціальна сфера застосування праці юристів	Правосуддя, здійснення досудового слідства, прокурорський нагляд, адвокатура, державна виконавча служба, державна судова адміністрація, органи Міністерства внутрішніх справ, охорона державної безпеки, органи юстиції, контрольно-ревізійна діяльність	Бандурка О.М., Коваль Н.М., Кудрявцев В.Н.
	Діяльність органів міліції, державного та міжвідомчого арбітражу, виконавчо-трудоі установи, правозахисна та оперативно-розшукова діяльність, правоохоронна діяльність, система органів державної влади	Алексєєв С.С., Скакун О.Ф., Жалінський О.Є.
Спрямованість професійної діяльності	Прокурорська, судова, слідча, нотаріальна, виконавча, консультативна, адвокатська діяльність	БедьВ.В., Гусарев С.Д., Єникєєв М.І.
	Правотворча, правовиконавча, установча, правозахисна, контрольно-наглядова	Горшенєв В.М.
Функції діяльності юриста	Регулятивна, охоронна, правотворча, контрольно-наглядова, посвідчувальна, правоконкретизуюча, захисна, правоформалізуюча, правоінтерпретуюча (роз'яснювальна), правовиховна, правопрогнозуюча, правоінформативна діяльність	Марков Ю.Г., Карташов В.Н.
Психологічні особливості здійснення діяльності юристів	Пізнавальна, конструктивна, комунікативна, організаційна, посвідчувальна діяльність	Васильєв В.Л.
Сфера здійснення професійної діяльності юриста	Практична діяльність, наукова діяльність, навчальна діяльність	Тихомиров О.Д., Шмоткін О.В.

Відомо, що юрист здійснює насамперед пізнавальну діяльність. Пізнавальний характер професійної діяльності юриста є надзвичайно складним. Це обумовлено, в першу чергу, вирішенням розумових завдань, необхідністю інтелектуальних зусиль і мисленнєвою роботою. У процесі такої діяльності вирішуються розумові завдання, що сприяють перевірці інформації [4].

Пізнавальна діяльність юриста має такі особливості:

- ретроспективний характер діяльності;
- пізнання проводиться за допомогою процесуальних засобів;
- засоби здійснення діяльності визначені законом і правом.

Існують різні розумові завдання, що вирішуються під час професійної діяльності юриста. Вони можуть бути згруповані в такий спосіб:

1) найбільш прості завдання, що вирішуються шляхом одержання додаткової інформації (дефіцит інформації усувається за допомогою її добирання);

2) завдання, що вирішуються за допомогою відновлення ходу подій (використовується метод ретророзповіді, створення та побудови моделей);

3) завдання, що вирішуються за допомогою рефлексії (імітація мислення учасника взаємодії);

4) завдання, що вирішуються за допомогою подолання психологічних «бар'єрів» (усунення перешкод смислових, інтелектуальних, емоційних);

5) завдання, що вирішуються шляхом вичленовування підзавдань (завдання з планування й організації професійної діяльності юриста).

Для юридичної професії однією з головних сторін є також комунікативна діяльність, що проявляється у спілкуванні в умовах правового регулювання, що позначається на всіх учасників спілкування, наділяючи їх особливими правами і обов'язками та надаючи спілкуванню специфічного забарвлення, що виділяє юридичні професії в окрему групу.

Комунікативна функція охоплює такі напрямки, як встановлення психологічного контакту, управління спілкуванням з боку юриста, здійснення психологічного впливу в процесі спілкування, одержання необхідної інформації в процесі спілкування.

Комунікативна діяльність сучасного юриста вирізняється наступними особливостями:

- багатосторонністю спілкування;

- втіленням у процесуальну форму;
- визначеністю предмета спілкування;
- допустимістю і правомірністю засобів впливу під час спілкування.

В основі комунікабельності юриста лежить уміння встановлювати емоційний контакт. Для більшості юридичних професій характерна емоційна напруженість, яка в основному пов'язана з негативними емоціями, з необхідністю їхнього придушення, відстрочення емоційного розвантаження.

Оскільки праця багатьох юристів пов'язана зі здійсненням особливих повноважень, з правом і обов'язком приймати владу від імені закону, у більшості спеціалістів, що займаються юридичною діяльністю, розвивається професійне почуття підвищеної відповідальності за наслідки своїх дій. Тому, характерною ознакою відданості юриста своїй справі, професійній зрілості є загострене почуття справедливості. Для юриста це насамперед означає небайдужість до біди, нещастя інших людей, в тому числі й до таких, які через збіг складних життєвих обставин самі опинилися серед правопорушників. На відміну від інших громадян, юрист саме завдяки своєму професійному хисту спроможний не обмежуватися роллю спостерігача, а активно й ефективно домагатися відновлення порушених прав, встановлення справедливості [5].

Для юридичних професій характерною рисою є організаційна діяльність, яка як правило, має наступні два аспекти:

- організація власної роботи протягом робочого дня, тижня, організація роботи зі справи в умовах ненормованого робочого дня;
- організація спільної діяльності з іншими посадовими особами та іншими сторонами діяльності.

Тому організаційна діяльність передбачає знання наукової організації праці, психології колективу, психології праці.

Конструктивна діяльність юриста полягає в уявному представленні її ходу і результатів. Своє реальне втілення конструктивна діяльність одержує у плануванні, результати якого відображаються в планах і діях юридичної діяльності. У конструктивній діяльності розрізняють прогнозування, планування, прийняття рішень, які розглядають як певні етапи.

Прогнозування – це розробка прогнозу, дослідження перспектив якого-небудь явища або дій, що проводяться. Якщо йдеться про події, які мають відбуватися, то вживають термін «передба-

чення». У широкому значенні теорію і практику прогнозування іменують прогностикою.

Діяльність з прогнозування передбачає:

- уявлення мети прогностичної діяльності;
- наявність достатньої інформації для формування прогнозів;
- використання відповідних методів прогнозування.

Прогнозування є сферою єдиного процесу пізнання, спрямованою на аналіз минулого (специфіка розвитку), теперішнього (наявні ресурси і уявлення) та майбутнього (потреби і можливості), тобто в основу прогнозу закладена об'єктивна інформація про закономірності існування і розвитку того чи іншого об'єкта, його взаємозв'язків. Сам же прогноз як результат прогностичної діяльності становить собою обґрунтоване судження щодо майбутнього, яке не спостерігається в даний момент стану об'єкта.

Прогностична діяльність юриста передбачає формулювання припущень, використання типових моделей розвитку подій.

Наступним етапом конструктивної діяльності є планування, тобто розробка оптимальних шляхів і способів її здійснення.

Завершальним етапом конструктивної діяльності є прийняття рішень, що визначається як вольовий акт, що передбачає зіставлення альтернатив і вироблення відповідної програми дій.

Професійна діяльність юриста не обходиться без посвідчення та вимагає своєї фіксації. Юрист має у ході пізнання істини розкривати у процесуальних документах весь процес діяльності та її результати.

Посвідчувальна діяльність юриста не обмежується письмовою фіксацією (протоколюванням), а передбачає використання додаткових її способів. Порушення в здійсненні посвідчувальної діяльності можуть призвести до втрати доказів, а відповідно, й до зниження ефективності професійної діяльності юриста.

Відповідно до вищезазначених особливостей професійної діяльності юриста виділяють наступну її структурну модель, а саме наступні площини професійної діяльності юриста:

- соціальна (необхідність приймати соціально значущі рішення в процесі трактування і реалізації правових норм, виступати як захисник прав і законних інтересів громадян, організатор боротьби з правопорушниками, включаючи їх профілактику, проведення правової пропаганди серед населення, а також перевиховання потенційний правопорушників та злочинців);

- пошукова (застосування юристом професійних навичок по встановленню фактів, що мають юридичне значення, в зборі інформації, необхідної для вирішення юридичних справ);
- реконструктивна (аналіз і узагальнення всієї зібраної юристом інформації з юридичної справи з метою побудови мисленнєвої моделі ситуації, що вимагає правової оцінки);
- комунікативна (постійне спілкування з колегами, клієнтами, учасниками справи і всіма тими, хто має відношення до неї);
- посвідчувальна (правильне документальне оформлення правових актів: рішення, постанови, протоколи, приговори тощо);
- організаційна (ефективна реалізація юристом посадових повноважень, що виражаються в вольових діях з організації власної праці і роботи колективу);
- технічна (проявляється спочатку на рівні свідомості у вигляді знань формально-юридичних «параметрів» права, його структури, процедури, потім в процесі цієї діяльності як невід’ємний «технічний» аспект, що проявляється в юридично-технічній якості акту, системі законодавства).

Психологічне вивчення професійної діяльності тісно пов’язане з проблемами психології особистості, а саме: доцільно говорити про взаємозв’язок з одного боку, особливості особистості працівника здійснювати суттєвий вплив на процес і результат професійної діяльності, з іншого боку, саме формування людської особистості значною мірою відбувається під час професійної діяльності і під її впливом.

Не підлягає сумніву, що професійний розвиток є невід’ємним від особистісного. Однак, вимоги до загального рівня особистісного розвитку є неоднаковими в різних професіях; деякі з них, як в нашому випадку, професія юриста є професією типу «людина-людина», за Є.О. Клімовим, відрізняються тим, що зрілість особистості є тут «умовою і невід’ємним компонентом успішного професійного розвитку».

Функціональна модель професійної діяльності юриста та система професійно важливих якостей, що її розкривають, репрезентується у вигляді професіограми.

Вказані аспекти характеризують професійну діяльність кожного юриста, однак зміст і значимість їх визначаються відносно конкретної юридичної професії. В кожній з професій ці аспекти діяльності юриста проявляються в різному наборі, з неоднаковою інтенсивністю і в залежності від особистісних якостей юриста вони набувають своєрідний, неповторний характер.

Відповідно, особистісні якості юриста можна згрупувати у чотири відносно самостійні групи:

1) ціле-мотиваційні якості. Вони розкривають спрямованість особистості, яка характеризує в соціальному плані людину за найбільш суттєвими характеристиками: ставлення до інших, до себе, до майбутнього, до професії тощо.

Названі якості по діляються на дві групи: ідейно-мотиваційні якості, до яких відносять світогляд, переконання, політичну і правову культуру, усвідомлення свого значення та функцій у професійній діяльності юриста; професійно-мотиваційні якості, що включають конкретні цілі діяльності, мотиви вчинків та службові інтереси, особисті плани та прагнення, ставлення до перспектив службового просування;

2) морально-психологічні (морально-ділові) якості. Виступаючи частиною ціннісно-нормативної сфери особистості, ця група якостей характеризує систему домінуючих соціальних відносин: цінність орієнтації працівника, що визначає його ставлення до виконання службових обов'язків. До них необхідно віднести наступні: сумлінність, відповідальність, дисциплінованість, любов до праці, почуття обов'язку, гуманність, справедливість, тактовність, вимогливість до себе, самокритичність, а також якості, що визначають моральну стійкість та непідкупність. Морально-ділові якості особистості взаємопов'язані зі спрямованістю особистості через високорозвинену правосвідомість, що включає в себе розуміння та дотримання усіх принципів права, усвідомлення почуття законності у здійснення професійної діяльності;

3) професійно-ділові якості. Ця група охоплює спеціальні здібності та професійну підготовку. До них належать: загальний інтелект, професійне мислення, спостережливість, розвинута пам'ять; професійна майстерність як сукупність професійних знань, умінь, навичок, як здатність приймати рішення; волюві та організаційні якості, що характеризуються цілеспрямованістю, наполегливістю, мужністю та самостійністю; психологічна підготовленість як психічна стійкість в екстремальних ситуаціях, витримка, здоровий ризик; спеціальні здібності – розшукові, слідчі, педагогічні, виховні, комунікативні;

4) психофізіологічні якості. До них належать: емоційність, швидкість моторних реакцій, працездатність, врівноваженість, стійкість до фізичних та психічних навантажень, психологічного тиску, здатність до ризику.

Якості особистості майбутнього юриста, які визначають рівень його кваліфікації, представлені наступним чином:

- професійно-ділові: глибока повага законів, працездатність, відповідальність за долю людей, любов до своєї професії, здатність самокритично оцінювати свою діяльність, дисциплінованість, пунктуальність в роботі;
- морально-етичні: твердість моральних переконань, високі етичні погляди, добросовісність, принципіальність, відповідальність за виконувану справу, здібність брати відповідальність на себе, гуманність, нетерпимість до порушників законів;
- інтелектуальні: вміння відрізняти суттєве від несуттєвого, головне від неосновного, ерудиція, глибина, логічність, незалежність мислення, здоровий сенс, розважливість, гнучкість мислення, вміння розглядати питання з усіх боків, конструктивність і прогностичний характер мислення, спостережливність, продуктивна пам'ять;
- емоційно-вольові: вміння в складних умовах залишатися терпимим, уважним, витриманим, врівноваженим, при цьому проявляти твердість моральних і ідейних переконань; володіти почуттям обов'язку і відповідальності за взяту справу, необхідною волею і наполегливістю у виконанні прийнятих рішень;
- організаційні: вміння організовувати власну ефективну діяльність, а також роботу колег і всього колективу.

Відповідно майбутньому юристу мають бути притаманні такі професійно-правові вміння:

- трактувати і застосовувати закони й інші нормативні правові акти;
- забезпечувати збереження законодавства в діяльності державних органів, фізичних і юридичних осіб;
- юридично правильно кваліфікувати факти і обставини;
- розробляти документи правового характеру;
- здійснювати правову експертизу нормативних правових актів;
- давати кваліфіковані юридичні заключення і консультації;
- розкривати і встановлювати факти правопорушень;
- приймати правові рішення і здійснювати інші юридичні дії в точній відповідності з діючим законодавством;
- визначати міри відповідальності і покарання винних;
- застосовувати необхідні міри до встановлення порушених прав;

- систематично підвищувати свою професійну кваліфікацію, вивчати законодавство та практику його застосування, орієнтуватися в спеціальній літературі.

Професійна діяльність юриста має управлінсько-творчий характер, здійснюється автономно, в рамках законодавства й професійного обов'язку, має специфічно-професійну культуру та забезпечує обслуговування суспільних інтересів та надання соціальних послуг у вигляді юридичної допомоги.

Висновки. Проведений нами теоретичний аналіз психологічної сутності феномену юридичної професійної діяльності, структурної та функціональної моделей цієї діяльності, професійно важливих якостей особистості юриста дозволив нам виокремити основні психологічні особливості професійної діяльності фахівця у сфері права.

Перспективи подальших досліджень полягають у теоретичному аналізі психологічних особливостей професійної діяльності адвоката, прокурора, судді, нотаріуса, юрист-консульта, слідчого.

Література

1. Бругалов А.В. Юридична деонтологія / А.В. Бругалов. – К.: Наук.-метод. центр військової освіти МОН України, 1998. – 320 с.
2. Жалинский А.Э. Профессиональная деятельность юриста. Введение в специальность / А.Э. Жалинский. – М.: БЭК, 2007. – С. 2-3.
3. Карташов В.И. Понятие и структура юридической деятельности / В.И. Карташов // Юридическая деятельность: сущность, структура, виды. – Ярославль, 1989. – С. 12.
4. Коваль Н.В. Введение в юридическую специальность / Н.В. Коваль. – Донецк: Центр подготовки абитуриентов, 1998. – С. 6-7.
5. Скакун О.Ф. Юридическая деонтологія / О.Ф. Скакун. – Х.: Еспада, 2006. – 384 с.
6. Шепітько В.Ю. Психологія судової діяльності: Навч. посіб. / В.Ю. Шепітько – Х.: Право, 2006. – 160 с.

В статті представлено теоретичний аналіз психологічних особливостей професійної діяльності сучасного юриста, описано змістовне простір і проведена класифікація досліджуваного явища.

Ключові слова: сучасний юрист, професійна діяльність юриста.

The theoretical analysis of psychological features of professional activity of modern lawyer is presented in statt'e, rich in content space is described and conducted the klasifikaciya issledovanogo phenomena.

Keywords: *modern lawyer, profesional'naya activity of lawyer.*

УДК 159.922.76

ОСОБЛИВОСТІ БАТЬКІВСЬКОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ

Борисенко О.

У статті висвітлено проблематику батьківського ставлення до дітей з аутизмом. Виходячи з дослідних даних, які містить стаття, аутизм є достатньо розповсюдженим захворюванням дітей в Україні. Є підстави стверджувати, що рівень стресу, тривожності, емоційного знесилення у батьків аутичних дітей значно вищий, ніж у батьків здорових дітей. На сьогодні суспільство ще не готове адекватно реагувати на сім'ю, у якій виховується аутична дитина, надто багато неприйняття та упередження.

Ключові слова: *РДА – ранній дитячий аутизм, виховання дітей, самооцінка, емоційне вигорання, індивідуальність дитини.*

Дитячий аутизм – достатньо розповсюджене явище, яке зустрічається не рідше, ніж сліпота чи глухота. Він проявляється в дуже різних формах, при різних рівнях інтелектуального та мовного розвитку, тому дитину з аутизмом можна виявити і в спеціальному, і в звичайному дитячому садку, і навіть у престижному ліцеї. І всюди такі діти відчувають великі труднощі у взаємодії з іншими людьми, у спілкуванні і соціальній адаптації та потребують спеціальної підтримки. Однак замість цього вони часто зустрічають незрозуміння, відсторонення і, як наслідок, важкі душевні травми.

Батьки, у яких народилася аутична дитина, є особливо вразливими. Напруженістю своїх переживань сім'ї аутичних дітей виділяються навіть на фоні сімей, що мають дітей з іншими важкими порушеннями розвитку. Батькам потрібно усвідомити, що це на все життя. Аутизм не проходить і не виліковується. Перед батьками постає багато запитань: чому саме їхня дитина має таку важку хворобу, можливо, вона зумовлена генетично і передалася спадково? Як людям пояснити причини розладу поведінки їх дитини, її